

Voigt Vilmos

Kései virág és örökkévaló vallás

Löw Immánuel válogatott művei. Virág és vallás

Szerkesztette: Hidvégi Máté – Ungvári Tamás

Scolar Kiadó – Löw Heritage Alapítvány, [Budapest], 2019, 303 lap, XVI képmelléklet

A magyar zsidóság történetében „fénylő drágakő” a tudós szegedi főrabbi, Löw Immánuel. Hasonlóan irányt adó édesapja, Löw Lipót főrabbi nyomdokain haladva az egész magyar társadalomra kivételes hatással volt. Pátriárkai életkora (1854–1944) lehetővé tette, hogy a kiegyezéstől a soáig több generáció világát szemlélje, képviselje, sőt alakítsa. Szinte serdülőkorától dinamikus és hatékony egyházi vezető, kiváló orientalista és egy saját kutatási terület kialakítója: a Szentírás növényvilága kutatásának világszerte a legfőbb tekintélye. Hamar lett világhírű tudós, és e rangját később csak emelte. A magyarországi politikai közéletben évtizedeken át határozott hangon formálta a magyarországi zsidóság orientálódását. Csak hívei tudták, milyen gondosan pásztorolta hitközsége tagjait. Ezernyi szentbeszédet tartott: a magyarországi élet ezerprizmájú reflexiói szinte enciklopédiájának számítanak.

Nyomatásban megjelent műveinek jegyzéke külön kötetet tesz ki. Neve mindig is ismert volt és maradt. De éppen ez a páratlanul gazdag életmű teszi nehezzé, hogy igazán alaposan, közelebbről megismerhessük. Évtizedekkel korábban kellett volna kiadni „válogatott műveit” és éppen a művelt nagyközönség számára. Noha most sem késő, a mai olvasó számára sok minden napjainkra már egy elszüllyedt Atlantisz nyoma.

A Löw Heritage Alapítvány elnöke (Ungvári Tamás) és a kuratórium egyik tagja (Hidvégi Máté) hozták létre ezt a nagyszerű könyvet. Először is elegáns és csodaszép, impresszív, ritkaságszámba menő fényképekkel. Bevezetésként Hidvégi több mint százlapos életrajzot ad. Ennek nemcsak pontossága és teljessége imponáló, hanem a korra utaló kitekintések aktualitásukat máig sem veszítették el. A kötet vége felé Ungvári a 19. század utolsó harmadában bekövetkezett „második magyar nyelvújítást” tekinti át, amely a modern városi magyar nyelvet eredményezte – nemcsak a pesti zsidók számá-

ra. Ez annál inkább idevaló tanulmány, mivel Löw évtizedek alatt gyűjtötte ehhez az adatokat („Ágaiszószedet” címmel), és ezt a mostani közlés is tartalmazza (238–265. lapokon, az „abroncsparipa” = bicikli szótól a „zászpa” = hunyor növénynévig).

Ezen írások aranyfoglatában azonban Löw hús írása a drágakő! A szerencsés válogatásért megint csak a szerkesztőket illeti hála és tisztelet. Löw legelső zsinagógai prédikációjával (1874, sátoros ünnep) kezdve öt témacsoport következik: édesapja, Szeged, a tudós vallási témái, emlékbeszédek. Külön csoport az Adar hetedik emlékbeszédek két legszebbje. Ezekben jelenik meg előtünk a mindenre odafigyelő, határtalanul vallásos rabbi. A mostani kötet minden szöveget kihagyás nélkül Löw egykori jegyzeteivel együtt közöl. Csak zengzetes magyar nyelvű írásokat tartalmaz. A sok-sok emlékbeszéd hősei között Kossuth Lajos, Széchenyi István, Deák Ferenc, Arany János kapott kiemelt helyet: ők Löw állócsillagai, egyszersmind a magyarrá váló zsidóság számára a távlatot képezik. Az utókor elgondolkozhatna azon, hogy az említett személyiségek nézetei sok mindenben nem egyeztek: ám Löw számára egyazon éteri világot szólaltatták meg. Löw tudása kimeríthetetlen. A négy rendhagyó hangsúlyú héber szóról még a talmudisták sem tudtak volna ilyen tökéletes (egyen hitbuzgalmi) szónoklatot írni. Löw számára a közvetlen és emberi közeg a legfontosabb: családja, hitsorsosai, ugyanígy minden szenvedő és jámbor. A zsidó vallás amúgy sem térítő, Löw azonban e felfogást nemcsak képviseli, hanem megéli. Mindent a maga büvkörébe von. Gondoskodott arról, hogy beszédei már élete során és mielőbb nyomtatásban is hozzáférhetőek legyenek. Sajnos legfeljebb a Rab-bikaron túl az utókor már nem látta ezeket a szövegeket. A mostani pár írás cseppben a tenger, mégis érzékelteti a szerzőt és megrendíthetetlen, humánus vallását, bámulatos memóriáját és (egy

több ezer oldalnyi publikációs szerzőnél szokatlan) lakonikus, érdekesítő stílusát. A „tudós rabbi” leginkább a klasszifikálásban tűnik ki. „Tíz serleg” című adar-ünnepi prédikációjában – amely 1940-ben, a már deklaráltan világháború szörnyű évében kelt – éves leltárt ad az elhunytakról, mindenkit felméli, akik az évben távoztak el. (A szegedi zsinagógában mindenki számára prédikálva még Sigmund Freud és Lucien Lévi-Bruhl halálának megemlézése is belefért.) Ez számomra azért is mélyértelmű írás, mivel a kabbalisztikus „serleg” rabbinisztikus bemutatását a következő sorrendben adja: elhunyt rabbi – elhunyt tanítók – a közélet munkásai – zsidó vallási tudósok – világi tudományok – művészek – énekművészek és kántorok – színművészek és szobrászok – műértők és műtörténészek – írók. 1940-ben ez nemcsak megemlékezés az elhunyt, mégis számunkra „miéinkről” (ha már a magyar állam ekkor már nyomoz utánuk!), hanem sziklaszilárd nézet képviselője: vannak örök kategóriák, vannak rendszerek – és felettük a Mindenható. A személyükben fenyegetett zsidók, ha nem is vigasztalódtak e gyász-hír-sorozattól, azt azért érezték: amíg ott áll a rabbi Löw az oltár előtt, nem marad ismeretlen a zsidó ember.

Egy ilyen gazdag tartalmú könyv esetében nem szokás a bevezető írás érdemeit külön kiemelni. Most azonban két okból is kivételt kell tennünk. Egyrészt ez a legelső komoly és részletes Löw-életrajz, vagyis nélkülözhetetlen Löw munkássága megértéséhez. Hidvégi adatgazdag és precíz biográfia kézikönyv értékű. Másrészt a bemutatott események a magyar zsidóság történetének sorsfordító fejezeteihez tartoznak. Löw Immanuel, akárcsak édesapja, a magyarországi zsidóság magyar zsidóvá fejlődését képviselte. Az ő szemében Kossuth Lajos és Arany János a zsidó kultúrában is kiemelt helyet kapnak. Retorikájuk és etikájuk is ezt a folytatódást képviseli. Arany János halálakor a zsinagógában Löw szentbeszédet tartott. Arany többek között *Az örök zsidó* költemény szerzője, és ami alig köztudott, az 1849-et elsirató két Ráchelvers költője is.

Apa és fia abban is egyezik, hogy rendíthetetlenül királyhívek – ami paradoxon az 1848-as tradícióhoz képest. Egyébként Löw Lipótot magyar érzelmei miatt a titkosrendőrség is figyelte. Sőt, a Horthy-rendszer megszilárdulása után erősödött a lojalitás az „uralkodó” iránt. (Természetesen nemcsak Löw rabbi gondolkodott így, hanem a magyarországi zsidó nagytőke számos vezetője is.)

Immanuel édesapjától örökölte kapcsolatait a legkiválóbb magyar tudósokkal. A (voltaképpen a budapesti zsidóknak „visszaadott”) budapesti Rab-

Löw Immanuel a hitközség tisztségviselői között Szegeden, a régi zsinagógánál.
Löw balján Varga Mihály, a szegedi Chevra elnöke.
(1930-as évek. Fotó: Liebmann Béla, Hidvégi-gyűjtemény)

biképző működése csak megerősíti a Berlin–Breslau–Pest rabbiháromszöget, amely mind az emancipáció, mind a zsidó orientalisztika fellegvára és a szó szoros értelmében vett nagy „családja” volt. Löw Berlinben, a tűzhelyen tanulta a *Wissenschaft des Judentums* akkor újat teremtő tudományát.

Szegeden a „nagy árvíz” és a csodálatos Löw-monumentumként, szimbólum-enciklopédiaként és mementóként máig csodálható „új zsinagóga” létrehozása évekre kötötte le figyelmét. És ez idő tájt szinte állandóan hívták külföldre, rabbiként, tudósként – mindkettőként. Sosem hagyta el szülőföldjét. (Akárcsak utóda, az áldott emlékezetű méltó követő: Scheiber Sándor.) Scheiber joggal nevezi Löwöt „az egyik legelső magyar cionistának” – erről akár külön könyvet lehetne írni, hiszen elég sokoldalú történet ez is.

Löw Immánuel és Beregi Oszkár a szegedi Új zsinagógában
(1930-as évek. Fotó: Liebmann Béla, Hidvégi-gyűjtemény)

Az első világháború, majd a két forradalom évei egyre zűrzavarosabbak voltak. Elvben a zsidók „egyenjogságot” kaptak, de a Tanácsköztársaság vezetői között sok volt a zsidó származású – ám ők a gazdagok, főként a tőkésék ellenségei. Ezt nem véve számításba az ezt követő ellenforradalom nyíltan és erőszakosan antiszemita. Ennek mindmáig egyik eklatáns példája Löw Immánuel pere. A rabbit 1920. április 20-án két provokátor „holland újságíró” kereste fel. 23-án a *Nemzeti Újság* a magyarokat és az országot gyalázkodó szöveget adott Löw szájába, amelyet a magyar nemzetgyűlésben felolvastak. Löwöt azonnal kihallgatták, majd le tartóztatták. Elkezdődött a per, miszerint a még folyó béketárgyalások idején Löw kártékony nyilatkozata nemzetsérsítés és kormányzósérsítés. Fogságának körülményei megalázók voltak. Nemzetközi tiltakozás indult, élén a holland királynővel, a Nemzetközi Vöröskereszttel. Amikor enyhült a fogság és háziőrizetté módosult, Löw otthon tudta folytatni tudományos munkását, és befejezte a *Flora der Juden* kéziratát. A tizenhárom hónapnyi fogság idején a per tovább folyt, 1921. szeptember 19-re tűzték ki a tárgyalást. De ez elmaradt, mivel a kor-

mányzó bekérte az aktákat. A pert október 13-án lezárták. Hidvégi tüzetes adatlása ellenére még ma sem látjuk a provokáció kezdeményezőit és igazi távlatait.

Szorgos évtizedek következtek, a már megszo-
kott elismerésekkel. Amikor 1927-ben újjáalakították a Felsőházat, Löw képviselte (egymaga) a magyar kongresszusi zsidóságot. A harmincas évek egyre reménytelenebbek. 1944. január 15-én még méltó módon megünnepelték Löw 90. születésnapját. Idejében, hiszen a német megszállás után megindult a zsidók deportálása. Szegeden június 15-én kezdődött a zsidók összegyűjtése. Löwnek volt svéd menlevele, és a Löw-házban sokan nyertek pillanatnyi menedéket, de az ő sorsuk is halálosra fordult. A szegedi téglagyárba hurcolták őket, köztük a testileg teljesen leromlott, éhező és megvakult Löwöt. Családtagjai ápolták – már amennyire tudták. Őket is Pestre hurcolták. Löw végül a gyűjtőtáborra alakított Aréna úti zsinagógában, lódenkabátba burkolózva szalmán hevert, majd a Wes-selényi utcai kórházban néhány nap múlva elhunyt.

Nem visz rá az irgalom, hogy bővebben idézzem ezt az infernót. Hidvégi Máté gyötrelmesen leírta e

Löw Immánuel és felesége, Brenning Bella fényképe közös magyar útlevelükben
(Izraeli Nemzeti Könyvtár, Jeruzsálem)

gyalázatos véget. Nemcsak az életrajz, hanem a hozzá illesztett majd háromszáz (!) jegyzet is olvasásra, emlékezésre és utánnézésre hív fel. Löw múltja ugyanis a mi múltunk.

1945. április 4. után Löw tiszteletének aranykora folytatódik. Szeged ekkor (1947-ben) visszakerült nagyra tartott fiát (bár inkább elbújtatta volna a vészkorszakban!), aki mindig szegedinek vallotta magát. Emlékét sokan idézik, legkivált Scheiber Sándor. Leginkább neki köszönhető, hogy az újabb nemzedékek már leginkább a csodálatos ember, Löw Immánuel életművére emlékeznek.

A szép könyv nemcsak a kor történéseit mutatja be, hanem Löw életének szépségét is. A szerencsésen kiválasztott cím (virág és vallás) végül is békét sugároz.

Nálunk az ilyen lélekmozgató könyv bemutatásakor legtöbbször a recenzius magáról, a maga lelkeről (is) beszél. Amikor, úgy 1946 nyarán, szegedi nagyapámék házában nyaraltunk, a Rókusból az újszegedi strandra menet, egyszer a zsinagóga mellé jutottunk. Ilyen épületet addig sosem láttam. (Most már tudjuk: azóta sem.) Nyitva volt a kerítés, sőt a zsinagóga ajtaja. Be is mentem és ámulatom egyre nőtt. Amikor végre kijöttem, az ott kertészkedő férfi azt mondta: „Itt lakott a varázsló. Nézd a virágokat!” Varázslót sem láttam addig, ezért is jegyeztem meg szavait. Igaza volt. Löw Immánuel csakugyan nagy varázsló (is) volt.

És ez a könyv méltó hozzá.